

Public Policy Brief

No.112, 2010

Η Μεγάλη Κρίση και η Αμερικανική Αντίδραση

James K. Galbraith

Το κείμενο έχει προσαρμοστεί από μια ομιλία στον Γερμανικό Σύνδεσμο για Αμερικανικές Σπουδές, στο Πανεπιστήμιο Χούμπολτ του Βερολίνου, 27 Μαΐου 2010.

Θέλω να μιλήσω για τη φύση της οικονομικής κρίσης στις Ηνωμένες Πολιτείες και, ιδιαίτερα, για τη σχέση της στο ρόλο που διαδραμάτισε η κοινότητα των οικονομολόγων κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών. Το πρώτο μέρος των παρατηρήσεων μου συνοδεύεται από τον υπότιτλο «Η μεγάλη ψευδαίσθηση της μεγάλης μετριοπάθειας»— ένας χαρακτηρισμός για την οικονομική ζωή των τελευταίων τριών δεκαετιών που κατέλαβε διακεκριμένη θέση, εν μέρει επειδή τον προασπίστηκε για πολλά χρόνια ο Μπεν Μπερνάκι, ο νυν πρόεδρος του Συμβουλίου Κυβερνητών του Ομοσπονδιακού Αποθεματικού Συστήματος.

Τα τέλη της δεκαετίας του '70 και οι αρχές της δεκαετίας του '80 ήταν μια εξαιρετικά ταραχώδης περίοδος. Ήταν μια περίοδος σημαντικά μειωμένης ανταγωνιστικότητας στον μεταποιητικό τομέα και στη δύναμη των εργατικών συνδικάτων, που συνοδεύτηκε αργότερα, προς το τέλος της δεκαετίας του '80, από την κατάρρευση της Σοβιετικής

Ο James K. Galbraith είναι καθηγητής Κυβερνητικών-Επιχειρηματικών Σχέσεων στην έδρα «Lloyd M. Bentsen Jr.» της Σχολής Δημόσιας Διοίκησης Lyndon B. Johnson του Πανεπιστημίου του Τέξας στο Ώστιν και Διευθυντής του Πρότζεκτ Ανισότητας στο Πανεπιστήμιο του Τέξας. Είναι επίσης πρόεδρος της επιτροπής Οικονομολόγων για Ειρήνη και Ασφάλεια και Ανώτατος Μελετητής στο Οικονομικό Ινστιτούτο Λίβυ. Copyright © 2011 Levy Economics Institute

Ένωσης και των σχετικών κυβερνήσεων, το άνοιγμα των παγκόσμιων αγορών σε πολύ σημαντικό βαθμό και την άνοδο των αγαθών εντατικοποιημένης εργασίας που παράγονται στην Κίνα και την διεύρυσή τους στις παγκόσμιες αγορές. Συνεπώς, υπήρξε μια υποχώρηση του πληθωρισμού, που μεσουρανούσε καθ'όλη την περίοδο από τα τέλη του '60 έως και τις αρχές το '80, σε παγκόσμιο επίπεδο.

Συγχρόνως, η συνεχιζόμενη χρηματοοικονομική αστάθεια, συμπεριλαμβανομένων των κρίσεων στην Ασία το 1997 και στη Ρωσία το 1998, βοήθησε στην περαιτέρω ενίσχυση του αμερικανικού δολαρίου ως παγκόσμιο αποθεματικό νόμισμα. Το αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης ήταν μια περίοδος αξιοπρόσεκτης σταθερότητας τιμών και μιας σταθερής επέκτασης της οικονομικής δραστηριότητας για τις ίδιες τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Οι επαγγελματίες οικονομολόγοι δεν έδωσαν σε αυτά τα γεγονότα την διεθνή διάσταση που μόλις έδωσα. Αντ'αυτού, τα περιόρισαν σε μια αφήγηση για την αξιοπιστία των κεντρικών τραπεζών (για το Ομοσπονδιακό Αποθεματικό των ΗΠΑ, συγκεκριμένα), της εντιμότητας και της ευθύνης εκ μέρους των δημοσιονομικών αρχών, της επιτάχυνσης των τεχνολογικών αλλαγών σε συνδυασμό με τη μεταβαλλόμενη ζήτηση στην αγορά εργασίας—όλα εκ των οποίων ήταν, αν θέλετε, χαρακτηρισμοί των αιτιωδών σχέσεων που πολύ άνετα θα μπορούσαν να έχουν συμβεί σε οποιαδήποτε κλειστή οικονομία. Κατά συνέπεια, οι οικονομολόγοι δημιούργησαν ένα διανοητικό μοντέλο γύρω από αυτο-σταθεροποιητικές ελεύθερες αγορές και μη παρεμβατικές κρατικές αρχές που είχαν ως μοναδικό στόχο να κάνουν το σωστό πράγμα αφού ήταν γεμάτες από καλές προθέσεις και πρωτίστως αφοσιωμένες στην διατήρηση ενός κυρίαρχου κλίματος σταθερότητας του επιπέδου τιμών ώστε να επιτρέψουν στις δυνάμεις της ελεύθερης αγοράς να λειτουργήσουν με βάση την μέγιστη αποδοτικότητά τους.

Τα επιχειρήματα ανάμεσα στο σινάφι των οικονομολόγων εξελίχθηκαν σε ένα μεγάλο βαθμό σε μια συζήτηση μεταξύ ορθόδοξων οικονομολόγων, οι οποίοι υποστήριξαν ότι ουσιαστικά καμία κυβερνητική παρέμβαση στην οικονομία δεν ήταν απαραίτητη, και εκείνων που είχαν μια ελαφρώς πιο πραγματιστική αντίληψη των πραγμάτων. Η δεύτερη κατηγορία των οικονομολόγων απλά υποστήριζε ότι, κάπου κάπου, μπορεί να είναι χρήσιμο να υπάρχει μια σταθεροποιητική συνεισφορά από τις δημοσιονομικές αρχές για να εξισορροπούνται οι εξωτερικοί κλονισμοί και οι άλλες δυνάμεις που μπορεί, που και που, να προκαλέσουν διαταραχή στις αγορές εργασίας. Αυτή η άποψη επικράτησε ευρέως ανάμεσα στους επαγγελματίες οικονομολόγους έως και το 2008, όταν το American Economics Association προωθούσε συνεδριάσεις με τίτλους που απέπνεαν μια σιγουριά, όπως «Πώς έφτασε ο κόσμος σε συναίνεση για τη νομισματική πολιτική;»

Βρίσκω λίγη ειρωνεία σε αυτό, επειδή ένας από τους φαινομενικά μεγάλους παράγοντες που συνεισφέρανε στη διαμόρφωση του κλίματος υπέρ της Μεγάλης Μετριοπάθειας ήταν η αλλαγή στις διαδικασίες αναφοράς του Ομοσπονδιακού Αποθεματικού που θεσμοποιήθηκαν στα μέσα του '70 κάτω από την αποκαλούμενη HumphreyHawkins διαδικασία, όπου ο πρόεδρος του Συμβουλίου των Κυβερνητών καταθέτει κάθε έξι μήνες

και στα δύο νομοθετικά σώματα του Κογκρέσου για τους σκοπούς και τους στόχους του Ομοσπονδιακού Αποθεματικού. Η ειρωνεία για μένα είναι ότι ήμουν μέλος της ομάδας για την τραπεζική επιτροπή της Βουλής των Αντιπρόσωπων που συνέταξε το νομικό κείμενο πάνω στο οποίο καθιερώθηκε ο νόμος HumphreyHawkins, που απαιτεί την κατάθεση. Και για επτά ή οκτώ χρόνια ήμουν το άτομο που στην πραγματικότητα οργάνωνε τις ακροάσεις, έγραφε τις ερωτήσεις και, κατά τα άλλα, προσπαθούσα, στο βαθμό που μπορούσα, να αντιμετωπίσω το Ομοσπονδιακό Αποθεματικό όσο πιο προκλητικά γινόταν.

Βεβαίως, ως νέος γύρω στα 2526 του χρόνια, δεν σκεφτόμουν ότι συνέβαλλα με οποιοδήποτε σοβαρό τρόπο σε μια επαναστατική εξέλιξη στη σταθεροποίηση της παγκόσμιας οικονομίας. Αλλά υπήρξαν οικονομολόγοι 30 χρόνια αργότερα, οι οποίοι, εάν γνώριζαν για το ρόλο μου, θα ήταν υποχρεωμένοι να αναγνωρίσουν έστω και ελάχιστα την συνεισφορά μου γύρω από αυτήν την υπόθεση.

Με τα παραπάνω σχόλια, δεν υπονοώ ότι, πριν από την κρίση, όλο είχαν αποδεχτεί αυτή την κοσμοθεωρία. Υπήρξε μια προσέγγιση που, για τους σκοπούς αυτού του κειμένου, θα αποκαλέσω η κριτική ΜαξΛένινΛούξεμπουργκ. Αυτή είναι μια κριτική προσέγγιση που εστίαζε την προσοχή στη σκοτεινή πλευρά της Μεγάλης Μετριοπάθειας, μια άποψη που στρεφόταν γύρω από στασιμότητα των πραγματικών μισθών στις ΗΠΑ, ιδιαίτερα σε σχέση με την αύξηση της παραγωγικότητας και την υπονοούμενη επιδείνωση της διανομής του εισοδήματος, των αμοιβών υπέρ των κερδών. Υπογράμμιζε τα καταμετρημένα υψηλά επίπεδα στην αύξηση της οικονομικής ανισότητας. Υπογράμμιζε, επίσης, τις συνέπειες της αποβιομηχανοποίησης της δεκαετίας του '80, και έκανε ιδιαίτερη αναφορά στο μεγάλο και συνεχώς αναπτυσσόμενο εμπορικό έλλειμμα και στις τρέχουσες συναλλαγές. Σε τελική ανάλυση, εστίαζε την προσοχή σε αυτό που η Ρόζα Λούξεμπουργκ θα είχε περιγράψει ως «κρίση στην πραγματοποίηση», ειδικά γνωστό σήμερα ως το πρόβλημα της αυτοκρατορικής υπερεπέκτασης, της αναζήτησης για αγορές και το κόστος αυτής της αναζήτησης, που τόσο έντονα ήρθε στην αντίληψη του κόσμου το 2003 με την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ.

Αυτή η αφήγηση αποτέλεσε τη βάση της αριστερής κριτικής μέσα και έξω από τις ΗΠΑ. Η αριστερή κριτική προσέγγιση έκανε σαφές ότι θα υπήρχε μια κρίση, δεδομένου ότι η κατάσταση ήταν πραγματικά ασταθής, αλλά, πιο σημαντικό, ισχυριζόταν ότι η κρίση θα προερχόταν πρώτα απ' όλα από μια απόρριψη της αμερικανικής χρηματοοικονομικής ηγεμονίας, στο σύνολό της, και στους θεσμούς αυτής της ηγεμονίας—δηλαδή, στα περιουσιακά στοιχεία που βρίσκονται σε όλο τον κόσμο σε ονομαστική αξία με ρήτρα δολαρίου. Θα ξεκινούσε, με άλλα λόγια, από την κατάρρευση του δολαρίου. Φαινομενικά, οι επωφελούμενοι από αυτή την κρίση θα ήταν το ευρώ και η Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ευρώπη, κατά την άποψη αυτή, θεωρείτο ότι ήταν μια αντιπαραβαλλόμενη κοινωνικοπολιτική οντότητα, που ξεχώριζε κατά ένα μεγάλο μέρος από τις στέρες

σοσιαλδημοκρατικές αρετές της, από τον σχετικά χαμηλό στρατιωτικό προϋπολογισμό - που στην πραγματικότητα συνηγορούσε σε μια στροφή μακριά από τον μιλιταρισμό και από έναν σχετικά ισορροπημένο σύνολο διεθνών συναλλαγών. Υπήρξε, συνεπώς, ένας αριθμός μελετητών που διαφωνούσαν έντονα με το αφήγημα της Μεγάλης Μετριοπάθειας.

Αλλά και οι δυο αυτές απόψεις (η άποψη της Μεγάλης Μετριοπάθειας και αυτή που χαρακτηρίσαμε ως η κριτική προσέγγιση ΜαρξΛένινΛούξεμπουργκ) αποτελούσαν ουσιαστικά μια ανάλυση της πραγματικής οικονομίας. Είναι μια ανάλυση βασισμένη σε βαθιά οικονομικά φαινόμενα—σε μια εύκαμπτη αγορά εργασίας, για παράδειγμα, που μπορούσε είτε να επευφημείται για την ικανότητά της να προσφέρει απασχόληση είτε να επιπλήττεται για την ανικανότητά της να διατηρεί σε βιώσιμο επίπεδο τους πραγματικούς μισθούς. Ή, για παράδειγμα, σε μια κεφαλαιαγορά, που μπορούσε είτε να επευφημείται για το ότι κατόρθωσε να οδηγήσει την παγκόσμια παραγωγή στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο είτε να επιπλήττεται για τις επιπτώσεις της στην οργανωμένη εργασία στις ΗΠΑ—για μια διαδικασία ταξικής διαμάχης και την αναζήτηση για την πραγματοποίηση του πλεονάσματος. Ούτε η Μεγάλη Μετριοπάθεια ούτε η κριτική προσέγγιση ΜαρξΛένιν-Λούξεμπουργκ εστίασαν μεθοδικά την προσοχή τους από τον χρηματοοικονομικό τομέα, στις νομισματικές πτυχές της διαδικασίας της παραγωγής ή στη σχέση μεταξύ πίστωσης και παραγωγής. Ούτε στράφηκαν γύρω από τη σχέσεις μεταξύ του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα στις Ηνωμένες Πολιτείες. Κατά συνέπεια, καμία από αυτές τις δυο προσεγγίσεις δεν κατόρθωσε να αναπτύξει μια αληθινά χρήσιμη και σχετική ανάλυση για το τι πραγματικά έλαβε μέρος.

Μια τρίτη προσέγγιση επεκτεινόταν πέρα από αυτές τις δύο αντιμαχόμενες και συμμετρικές απόψεις, μια προσέγγιση που θεωρώ πως κατάγεται από τις ιδέες του Τζον Μέυναρντ Κέυνς, που όμως, στη σύγχρονη εποχή, αρθρώθηκε κατά ένα μεγάλο μέρος από δύο διακεκριμένες προσωπικότητες με ουσιαστικά διαφορετικές απόψεις γύρω από την κευνσιανική παράδοση. Ένας από αυτούς ήταν ο Γουίν Γκόντλεου, ένας πρώην ανώτατος σύμβουλος στο Υπουργείο Οικονομικών στο Ηνωμένο Βασίλειο, καθηγητής εφαρμοσμένων οικονομικών στο Πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ, Διακεκριμένος Μελετητής στο Οικονομικό Ινστιτούτο Λίβου, και ένας μεγάλος gentleman που απεβίωσε πρόσφατα, τον Μάη του 2010.

Ο άλλος ήταν ο Χάιμαν Μίνσκου, ένας ανορθόδοξος οικονομολόγος στον οποίον θα επιστρέψω αμέσως. Ο Γκόντλεου διαμόρφωσε την προσέγγισή του μέσα από μια σειρά κειμένων που δημοσιεύθηκαν από το Ινστιτούτο Λίβου αρχές με μέσα της δεκαετίας του '90. Ο Γκόντλεου υποστήριξε, κυρίως, ότι ήταν σημαντικό να αναπτυχθεί μια μακροοικονομική προσέγγιση όπου οι λογιστικές σχέσεις και καταστάσεις θα διατυπωνόντουσαν με συνέπεια έτσι ώστε οι επιπτώσεις τους να μην μπορούν να αγνοηθούν και να μπορούν επίσης να ληφθούν υπόψη οι συνέπειες εξελίξεων σε άλλες πτυχές της οικονομίας. Ένα από τα πράγματα τα οποία έδειξε η ανάλυση του Γκόντλεου

κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, και πολύ αποτελεσματικά, ήταν η μηβιωσιμότητα των πλεονασμάτων στον κυβερνητικό προϋπολογισμό. Θα ακούγεται μάλλον περιέργο να μιλάμε για πλεονάσματα αυτή την χρονική περίοδο, αλλά προς το τέλος της δεκαετίας του '90 ο προϋπολογισμός της αμερικανικής κυβέρνησης εμφάνιζε ένα πολύ μεγάλο πλεόνασμα. Μάλιστα, προς το τέλος εκείνης της δεκαετίας, ο Λάρυ Σάμερς, τότε Υπουργός Οικονομικών, έκανε χαρούμενος την πρόβλεψη, σε μια συνεδρίαση που παρευρισκόμουν, αλλά και σε άλλες περιπτώσεις, ότι εάν τα πράγματα συνεχιζόντουσαν έτσι, το δημόσιο χρέος των ΗΠΑ θα σβηγόταν μέσα σε διάστημα 13 περίπου ετών.

Η ουσία της ανάλυσης του Γκόντλεου ήταν πώς δεν είχε νόημα να γίνονται τέτοιες προβλέψεις επειδή τα πράγματα δεν μπορούσαν να συνεχιστούν ως έχουν ο νόμος που αρθρώθηκε κάποτε από τον Χέρμπερτ Στάιν, επικεφαλής του Συμβουλίου Οικονομικών Συμβούλων επί προεδρίας Ρίτσαρντ Νίξον, βρισκόταν σε ισχύ. Ο νόμος Σταιν δήλωνε περίτρανα ότι όταν δεν μπορεί να συνεχιστεί μια τάση, θα σταματήσει. Γιατί; Επειδή το λογιστικό αντίθετο ενός πλεονάσματος στον δημόσιο τομέα είναι ένα έλλειμμα στον ιδιωτικό τομέα ένα έλλειμμα που εκδηλώθηκε προς το τέλος της δεκαετίας του '90 εξαιτίας της αυξανόμενης συσσώρευσης των χρεών από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις στον τομέα, κυρίως, της υψηλής τεχνολογίας. Με άλλα λόγια, υπήρχε μια οικονομική υποχρέωση που έπρεπε να εκπληρωθεί με την θετική παραγωγή ταμειακών ροών στις χρηματοοικονομικές δεσμεύσεις μέσω όλο και περισσότερο απίθανων επιχειρηματικών πλάνων—μια οικονομική υποχρέωση που, στην πραγματικότητα, δεν θα μπορούσε ποτέ να αποπληρωθεί και φυσικά δεν αποπληρώθηκε εφόσον το χρέος αποκηρύχθηκε στο μεγαλύτερο της ποσοστό κατά τη διάρκεια της υποχώρησης που ακολούθησε από την κατάρρευση του τομέα της υψηλής τεχνολογίας στα μέσα του 2000. Με την εξέλιξη, αυτή, οι κρατικοί προϋπολογισμοί επέστρεψαν στα ελλείμματα.

Μια δεύτερη πρόταση της ανάλυσης του Γκόντλεου αφορούσε τα γεγονότα που εξελίχθηκαν μετέπειτα στον τομέα της στεγαστικής αγοράς κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000. Αυτή τη φορά ένα διαφορετικό μέρος του ιδιωτικού τομέα βυθίστηκε όλο και περισσότερο στο χρέος. Τα νοικοκυριά δανειζόντουσαν όλο και περισσότερο με υποθήκη την κύρια κατοικία τους, στραγγίζοντας το equity από τα σπίτια τους προκειμένου να στηρίξουν τα καταναλωτικά τους πρότυπα, που ήταν η κινητήριος μοχλός για την ανάπτυξη του κατασκευαστικού τομέα και άλλων μορφών οικονομικής δραστηριότητας. Οι οικονομικές αυτές δραστηριότητες συνέβαλαν στην αύξηση των φορολογικών εσόδων, τα οποία μείωσαν ξανά τα δημοσιονομικά ελλείμματα κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου και στήριξαν την οικονομική ανάπτυξη έως και το 2008. Το σημαντικό σημείο εδώ ήταν ότι αυτό το φαινόμενο, όπως και το προηγούμενο, είχε καθορισμένα όρια, επειδή οι ιδιωτικοί φορείς, αντίθετα από τις κυβερνήσεις, πρέπει να ξεπληρώσουν με κάποιο τρόπο τα χρέη τους.

Η ανάλυση του Χάιμαν Μίνσκου, αν και λεπτομερώς συμβατή με αυτή του Γκόντλεου, στρεφόταν γύρω από την εγγενή αστάθεια του χρηματοοικονομικού τομέα. Το

επιχείρημα του Μίνσκυ ήταν ότι η ίδια η σταθερότητα είναι αυτή που δημιουργεί την αστάθεια. Μια περίοδος σταθερής οικονομικής ανάπτυξης και χαμηλού πληθωρισμού παράγει αυξανόμενη εμπιστοσύνη εκ μέρους των επενδυτών, οι οποίοι μπορούν να φτάσουν ακόμα και στο σημείο να πιστέψουν ότι είναι μέρος μιας νέας εποχής—δηλαδή να φτάσουν στη σημείο να πιστέψουν ότι τα πράγματα στην οικονομία έχουν πραγματικά αλλάξει. Έτσι, δεν αρκούνται με τα χαμηλά ποσοστά απόδοσης που είναι διαθέσιμα με τις συνηθισμένες επενδύσεις και είναι πλέον διατεθειμένοι να αναλάβουν μεγαλύτερα ρίσκα. Καθώς το κάνουν αυτό, επιδιώκουν όλο και περισσότερο να βρίσκονται στην ουρά της κατανομής για να μετακινήσουν το μέσο όρο της κατανομής, κάτι που είναι φυσικά αρκετά δύσκολο να επιτευχθεί. Εν ολίγοις, μετατοπίζονται από μια θέση στην οποία οι χρηματοοικονομικές υποχρεώσεις τους είναι αυτό που ο Μίνσκυ αποκάλεσε θέσεις κάλυψης κινδύνου υποτίμησης (εντελώς χρηματοδοτήσιμες βάσει των ιστορικών ταμειακών ροών) σε κερδοσκοπικές θέσεις, οι οποίες πρέπει να αναχρηματοδοτηθούν σε συνθήκες αβεβαιότητας κάποια στιγμή στο μέλλον. Αυτές οι συνθήκες μπορεί να είναι κάλλιστα ευνοϊκές για αναχρηματοδότηση, αλλά δεν είναι εγγυημένες καθώς εξαρτώνται από βασικά απρόβλεπτες μακροοικονομικές περιστάσεις την χρονική περίοδο που πρέπει να εξοφληθούν τα χρέη.

Το πρόβλημα είναι ότι καθώς περισσότεροι παίκτες κινούνται προς την περιοχή της κερδοσκοπίας, φθάνουν στα σύνορα μιας δεύτερης φάσης όπου και πραγματοποιούν μια νέα μετάβαση, μια μετατόπιση από αυτό που ο Μίνσκυ αποκάλεσε κερδοσκοπικό κεφάλαιο σε αυτό που αποκάλεσε Πόνζι κεφάλαιο. Αυτό αντιστοιχεί σε μια διαδικασία όπου οι χρηματοοικονομικές δεσμεύσεις μπορούν να εξοφληθούν μόνο με περαιτέρω δανειοληψίες μια κατάσταση που είναι εγγενώς μη βιώσιμη για έναν ιδιωτικό φορέα επειδή κανείς δεν θα δανείσει σε κάποιον προκειμένου να πληρωθούν οι τόκοι σε προηγούμενα χρέη.

Υπήρξαν μερικοί που είδαν τις μη βιώσιμες εξελίξεις στην οικονομία. Ο Ντιν Μπέικερ, επικεφαλής του Κέντρου για την Έρευνα Οικονομικής Πολιτικής στην Ουάσιγκτον, είναι ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα. Από τις αρχές της περασμένης δεκαετίας είχε στρέψει την προσοχή του, μεταξύ άλλων, στις εξαιρετικά υψηλές μισθώσεις στον τομέα της δημόσιας στέγασης. Ειλικρινά, πρέπει να αποδώσουμε εύσημα σε εκείνους τους λίγους ανθρώπους που δούλεψαν πάνω στις παραδόσεις του Γκόντλεου και του Μίνσκυ και οι οποίοι μπόρεσαν να προβλέψουν τις εξελίξεις χάρη σε έναν αναλυτικό οικονομικό πρότυπο που τους έφερε αρκετά κοντά στον πραγματικό χαρακτήρα της καταστροφής που ξετύλιξε από το 2007 και μετά.

Όμως, νομίζω ότι ούτε αυτές οι αναλύσεις φτάνουν αρκετά κοντά στην καρδιά των ζητημάτων. Έτσι, θα ήθελα να θέσω ενώπιόν σας μια άλλη αφήγηση, που κατάγεται από την εργασία του πατέρα μου, στο βιβλίο του «Το νέο βιομηχανικό κράτος», για το ρόλο της μεγάλης επιχείρησης και της σχέσης της με τις χρηματοοικονομικές αρχές. Αυτό είναι ένα θέμα που επανεξέτασα σε γενικές γραμμές σε σχέση με την κατάσταση που

αντιμετωπίζουμε τώρα, στο βιβλίο μου «Το αρπακτικό κράτος», που κυκλοφόρησε το 2008. Το επιχείρημα που προέβαλα ήταν ότι είναι ουσιαστικά μια ψευδαίσθηση—ένα λάθος—να βλέπουμε την οικονομία των ΗΠΑ μέσα από το πρίσμα της ελεύθερης αγοράς, που δημιουργήθηκε την περίοδο της κυβέρνησης του Ρέιγκαν, με την άρση των ελέγχων, τις ιδιωτικοποιήσεις, και μια αποσυνδεδεμένη κυβέρνηση που λειτουργούσε οικονομικά κυρίως μέσω της νομισματικής σταθεροποίησης.

Όταν εξετάζουμε προσεκτικά τους θεσμούς της αμερικανικής οικονομικής ανάπτυξης, αυτό που εντοπίζουμε είναι τον κυρίαρχο ρόλο που διαδραματίζει ο δημόσιος τομέας η κυβέρνηση σε πολλές σημαντικές πτυχές της οικονομίας, συνήθως μέσα από ένα είδος συνεργασίας με ιδιωτικούς θεσμούς. Αυτός ο κυρίαρχος ρόλος εντοπίζεται, για παράδειγμα, στο Εθνικό Ασφαλιστικό Σύστημα, που παρέχει ένα δίκτυο ασφαλείας απέναντι στην ένδεια για τους ηλικιωμένους, αλλά που συμπληρώνεται από πολλούς και από ιδιωτικές συντάξεις και επενδύσεις που έχουν συσσωρευτεί για χρόνια σε μη φορολογούμενα ιδιωτικά ταμεία. Εντοπίζεται επίσης στο υγειονομικό σύστημα, το οποίο είναι ένα δημόσιο σύστημα για ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού: κάθε άνθρωπος 65 ετών και άνω καλύπτεται από το Medicare, πολλοί φτωχοί άνθρωποι είναι καλυμμένοι από το Medicaid, οι βετεράνοι βοηθούνται από το δικό τους ταμείο (Veterans Benefits Administration) και οι δημόσιοι υπάλληλοι είναι, φυσικά, ασφαλισμένοι.

Αλλά ο δημόσιος τομέας στην υγειονομική περίθαλψη λειτουργεί υπό μορφή ανταγωνιστικής συνεργασίας με έναν ιδιωτικό τομέα που συνεχίζει να παρέχει ιδιωτική ασφάλιση υγείας κατά ένα μεγάλο μέρος μέσω των εργοδοτών και με προγράμματα που υπόκεινται σε φορολογικές ελαφρύνσεις. Αυτό ισχύει επίσης για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, στην οποία τα δημόσια και ιδιωτικά πανεπιστήμια έχουν περίπου ίσο βάρος. Ένα σύστημα κρατικών πανεπιστημίων έχει παραγάγει μερικά από τα μέγιστα επιτεύγματα της αμερικανικής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στη διάρκεια του χρόνου, αλλά υπάρχουν θαυμάσια ιδιωτικά πανεπιστήμια που εξαρτώνται σε πολύ μεγάλο βαθμό από φιλανθρωπικές συνεισφορές που έχουν ευνοϊκή φορολόγηση. Και ο ρόλος του κράτους εντοπίζεται επίσης στον τομέα της στέγασης: στην χρηματοδότηση των ιδιωτικών κατοικιών, στους θεσμούς, που δημιουργήθηκαν την περίοδο του New Deal και που ενισχύθηκαν από τη Μεγάλη Κοινωνία του Λίντον Τζόνσον και οι οποίοι μας έδωσαν τα ενυπόθηκα δάνεια τριακονταετής διάρκειας με σταθερό επιτόκιο, την Fannie Mae and Freddie Mac (δημόσιες οντότητες που αργότερα ιδιωτικοποιήθηκαν), που χρηματοδότησαν αυτές τις υποθήκες. Το κράτος ήταν αυτό που δημιούργησε τη δομή, από την δεκαετία του '30 έως την δεκαετία του '80, των θεσμών του «savings and loans», που ήταν αφιερωμένοι στην στεγαστική χρηματοδότηση και οι οποίοι λειτουργούσαν κάτω από ειδικές ρυθμίσεις επιτοκίων που τους επέτρεπαν να έχουν μερικά πλεονεκτήματα στις χρηματοοικονομικές αγορές.

Σε γενικές γραμμές, αυτές οι δημόσιες-ιδιωτικές συνεργασίες, ανεπαρκείς και ελαττωματικές από αρκετές απόψεις (αυτό ισχύει σίγουρα για το σύστημα υγείας), ήταν

ουσιαστικές επιτυχίες: ήταν πολιτικά εύρωστες και πέτυχαν τους δηλωμένους στόχους τους, σε αρκετά μεγάλο βαθμό, με τη διευκόλυνση της ευρείας πρόσβασης στις υπηρεσίες που παρείχαν. Σε σχέση με αυτούς τους τεράστιους χρηματοοικονομικούς θεσμούς, οι αληθινά ελεύθερες αγορές είναι πολύ μικρές σε μέγεθος οντότητες. Ουσιαστικά, είναι ένα περιθωριακό φαινόμενο και, παρά την ιδιαίτερη θέση υπερηφάνειας που κατέχουν στην αμερικανική πολιτική ρητορική, οι πρακτικοί άνθρωποι στην πολιτική ζωή κατανοούν την περιορισμένη φύση τους. Οι συντηρητικοί, ιδιαίτερα στις πρόσφατες κυβερνήσεις, έχουν καταλάβει πολύ καλά ότι οι αληθινές πηγές αμερικανικής ισχύος εναπόκεινται σε εκείνους που διαχειρίζονται και ελέγχουν τους δημόσιους/ιδιωτικούς τομείς, και ειδικά τους δημόσιους θεσμούς σε εκείνους τους τομείς.

Ο στόχος του σύγχρονου συντηρητισμού δεν ήταν η πλήρης ιδιωτικοποίηση αυτών των θεσμών ή η εξαφάνισή τους. Η στρατηγική του ήταν να περάσει ο έλεγχός τους σε φιλικά χέρια ώστε ένα ποσοστό των απέραντων ταμειακών ροών να κατευθύνεται σε πολιτικά ευνοημένες ομάδες. Αυτή είναι η ουσία αυτού που αποκαλώ το αρπακτικό κράτος: ένα κράτος που είναι δεν προσηλωμένο στη αναδόμηση των κανόνων με κάποιο ιδεαλιστικό τρόπο, αλλά στη χρησιμοποίηση των υπάρχοντων θεσμών ως συσκευή για την προώθηση της πολιτικής πατρωνίας σε μεγάλη κλίμακα. Στενά συνδεδεμένο με το αρπακτικό κράτος είναι και μια γενική ερμηνεία για το ρόλο των ρυθμίσεων σε μια οικονομία όχι ως λειτουργία μιας ανάγκης αλλά ως φορτίο, ως κάτι που θα πρέπει να περιοριστεί στο μέγιστο δυνατό βαθμό. Η άποψη αυτή είναι τόσο διαδεδομένη ώστε να περνάει απαρατήρητη από πολλούς, αλλά θα πρότεινα να την δούμε ως μια άποψη που διαστρεβλώνει σε πολύ μεγάλο βαθμό τι είναι η ρύθμιση και το ρόλο που διαδραματίζει σε μια προηγμένη οικονομία.

Σε μια προηγμένη κοινωνία, σε τομείς όπου υπάρχει η ελάχιστη πολυπλοκότητα (και υπάρχουν πολλοί τέτοιοι τομείς), όπου οι διαδικασίες παραγωγής συμπεριλαμβάνουν μεγάλες αλυσίδες εφοδιασμού, η ρύθμιση δεν είναι «βάρος» στις επιχειρήσεις αλλά μια εγγύηση ότι οι αγορές είναι βιώσιμες, μια εγγύηση ότι είναι επαρκώς ασφαλές να συμμετέχουμε σε αυτές—ασφαλές να φάμε ένα μαρούλι ή να αγοράσουμε μια ηλεκτρική συσκευή ή να δεσμεύσουμε τις αποταμιεύσεις μας σε έναν χρηματιστικό οργανισμό. Δίχως το ρυθμιστικό σύστημα, οι περισσότεροι θεσμοί σε μια ανεπτυγμένη οικονομία, από τις αερογραμμές έως τις τράπεζες, δεν θα μπορούσαν καν να υπάρξουν. Ουδείς θα επιβιβαζόταν σε αεροπλάνο εάν δεν γνώριζε ότι η Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Αερομεταφορών χειριζόταν την εναέρια κυκλοφορία και κανείς δεν θα έβαζε τα χρήματα του στις τράπεζες εάν δεν πίστευε ότι οι ρυθμιστικές αρχές είχαν κάποια εξουσία γύρω από την διαχείριση των καταθέσεων τους και πως παρέχουν ασφάλεια ώστε να προστατευθούν οι καταθέτες σε περίπτωση που κάποιος τραπεζίτης το βάλει στα πόδια με τα χρήματα. Αυτό που συνέβη την περασμένη δεκαετία, τουλάχιστον όπως φαίνεται στα δικά μου τα μάτια, είναι ότι το αρπακτικό κράτος ρίζωσε με έναν δραματικό τρόπο μέσα στον χρηματοοικονομικό τομέα. Υπήρχαν ξεκάθαρα σημάδια ότι οι προηγούμενοι νόμοι περί κανονιστικών ρυθμίσεων είτε θα ακυρωνόντουσαν πλήρως είτε θα

χαλάρωναν και δεν θα εφαρμοζόντουσαν καθόλου. Και η όλη διαδικασία δεν ήταν καθόλου διακριτική. Στην πρώτη θητεία της προεδρίας του δεύτερου Μπους, ο επικεφαλής της επιτροπής επιτήρησης του χρηματοπιστωτικού συστήματος (U.S. Office of Thrift Supervision) ήρθε σε μια συνέντευξη τύπου με ένα σωρό από κρατικές ρυθμίσεις που αφορούσαν τους κανόνες για την διαδικασία αξιολόγησης των οικονομικών κινδύνων σχετικά με δάνεια και ασφάλιση (underwriting) και μαζί του είχε ένα αλυσόπριονο! Όπως είπα, η διαδικασία δεν ήταν καθόλου διακριτική.

Το αποτέλεσμα ήταν ότι η χρηματοοικονομική βιομηχανία εξουσιάστηκε κατά ένα μεγάλο μέρος από τους επιθετικότερους επαγγελματίες της τέχνης της δημιουργίας αμφισβητήσιμων υποθηκών. Θα πάω πιο πέρα από αυτό και θα πω το εξής: η τέχνη του origination υποθηκών (η διαδικασία μέσα από την οποία ένας δανειστής δημιουργεί μια υποθήκη ασφαλισμένη στη βάση ενός χρηματικού ποσού της κατοικίας του «ιδιοκτήτη», δηλαδή του ατόμου που έχει δανειστεί για να αγοράσει το σπίτι) είναι απλά μια δόλια πρακτική. Κι αυτό γιατί οι δανειστές σίγουρα γνώριζαν ότι οι οφειλέτες δεν ήταν σε θέση να μπορούν να υπηρετούν τις δανειακές υποχρεώσεις τους για παραπάνω από τρία ή τέσσερα χρόνια—οι υποθήκες ήταν στην πραγματικότητα σχεδιασμένες για να έχουν ακριβώς αυτό το αποτέλεσμα. Ήταν υποθήκες κατοικιών που προωθήθηκαν σε ανθρώπους που δεν μπορούσαν καν να τεκμηριώσουν τα εισοδήματά τους και που είχαν κάκιστο ή ανύπαρκτο πιστωτικό παρελθόν. Ήταν υποθήκες που αξιολογήθηκαν από εκτιμητές που επιλέχτηκαν για την προθυμία τους να διογκώσουν την αξία των κατοικιών. Ήταν υποθήκες οι οποίες διαμορφώθηκαν κατά τέτοιο τρόπο ώστε το αρχικό επιτόκιο να ήταν αρκετά χαμηλό για να μπορεί να εξυπηρετηθεί για ένα μικρό χρονικό διάστημα, αλλά με ρήτρες που οδηγούσαν σε διπλάσια ή τριπλάσια αύξηση των μηνιαίων αποπληρωμών σε δύο ή τρία χρόνια.

Θα αναφερθώ σε μια μόνο πτυχή αυτού του ζητήματος: δεν υπάρχει κανένας μη δόλιος λόγος για έναν δανειστή να δεχτεί εσκεμμένα μια υπερτιμημένη αξιολόγηση σε ένα σπίτι. Αλλά αυτό το έκαναν οι δανειστές επανειλημμένα και μαζικά. Γιατί το έκαναν; Επειδή το επιχειρησιακό πρότυπο δεν ήταν πλέον μια διαδικασία origination υποθηκών, που τις κρατούν και αποκομίζουν μια αμοιβή καθώς οι ιδιοκτήτες των κατοικιών ξεπλήρωναν τα χρέη τους. Ήταν μια διαδικασία origination υποθηκών, για μια αμοιβή, στη συνέχεια πώλησης της υποθήκης σε άλλη οντότητα, και την αποκόμιση μιας άλλης αμοιβής. Για να το κάνουν αυτό, οι υποθήκες έπρεπε να συσκευαστούν. Έπρεπε να ραντιστούν με τον αγιασμό των μοντέλων αξιολόγησης ρίσκου. Έπρεπε να παρουσιαστούν στις αντιπροσωπείες αξιολόγησης και να ευλογηθούν και να αγιοποιηθούν, τουλάχιστον με τριπλό A, έτσι ώστε να μπορούν νόμιμα να αποκτηθούν από τα συνταξιοδοτικά ταμεία και από άλλους φορείς, που δεν έχουν καμία υποχρέωση να εξετάσουν τίποτα περαιτέρω πέρα από τις αξιολογήσεις των αντιπροσωπειών.

Η όλη διαδικασία ήταν ένα πείραμα αλχημείας: ο μόλυβδος πουλήθηκε για χρυσός. Νομίζω είναι δίκαιο να ειπωθεί ότι εάν αυτή η διαδικασία ακούγεται ως μια εγκληματική

επιχειρηματική δραστηριότητα, ο λόγος είναι ότι ήταν ακριβώς αυτό. Υπήρξε ακόμη και εγκληματική χρήση στην ίδια την γλώσσα που αναπτύχθηκε για την περιγραφή αυτών των υποθηκών ονομαζόντουσαν «δάνεια ψευτών» και δάνεια NINJA (κανένα εισόδημα, καμιά δουλειά, κανένα περιουσιακό στοιχείο). Ακούγεται αστείο, αλλά στην πραγματικότητα αυτός είναι ο λόγος που το παγκόσμιο χρηματοοικονομικό κατέρρευσε—εξαιτίας της δημιουργίας χρηματοοικονομικών προϊόντων που ήταν ουσιαστικά δάνεια νετρονίων (δάνεια που θα εκρηγνύονταν, σκοτώνοντας τους ανθρώπους αλλά διατηρώντας τα κτήρια άθικτα) και αποτελούσαν τοξικά απόβλητα. Αυτοί είναι όροι που διαμορφώθηκαν από ανθρώπους που ξέρουν τι κάνουν, και όποιο άτομο είχε σχέση με την χρηματοοικονομική βιομηχανία ήταν απόλυτα εξοικειωμένο με αυτούς τους όρους. Επαναλαμβάνω πως δεν υπάρχει καμία αθώα εξήγηση για όλη αυτή την πρακτική διαδικασία. Θα έλεγα ότι αυτό που συνέβη στην συγκεκριμένη περίπτωση ήταν μια αρχική πράξη κλοπής από τους δημιουργούς αυτών των υποθηκών, μια πράξη που είναι ισοδύναμη με το ξέπλυμα χρήματος από τις αντιπροσωπείες αξιολόγησης, οι οποίες έκαναν δεκτές τις κακές τιτλοποιήσεις μέσα από την ίδια την διαδικασία της αξιολόγησης τους. Ήταν μια πρακτική ισοδύναμη με την αγορά και πώληση κλοπιμαίων ή πλαστών αντικειμένων από τους μεγάλους χρηματοοικονομικούς φορείς οι οποίοι μπόρεσαν και τα προώθησαν με επιτυχία σε τράπεζες όπως η IKB Deutsche Industriebank, η Royal Bank της Σκωτίας, και, φυσικά, στα συνταξιοδοτικά ταμεία και σε άλλους επενδυτές σε όλο τον κόσμο. Η ανταμοιβή για την συμμετοχή σε όλη αυτή την απάτη ήταν ένα εξαιρετικά κερδοφόρο αποτέλεσμα για τον χρηματοοικονομικό τομέα.

Αυτό δεν είναι ένα απομονωμένο περιστατικό, αλλά αποτελεί μέρος ενός καθιερωμένου ιστορικού προτύπου. Αυτό το πρότυπο έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τα οποία είναι γνωστά στην οικονομική επιστήμη. Μάλιστα, τα χαρακτηριστικά αυτά καταγράφηκαν πολύ προσεκτικά από τους Τζορτζ Άκερλοφ και Πολ Ρόμερ σε ένα κοινό άρθρο τους που δημοσιεύθηκε το 1993 με τον τίτλο «Ληλασία Ο οικονομικός υπόκοσμος της χρεοκοπίας για το κέρδος». Το άρθρο βασίστηκε πάνω στις εμπειρίες της βιομηχανίας της «savingsandloan» και στην έρευνα της εργασίας του εγκληματολόγου Γουίλιαμ Κ. Μπλακ. Ο Μπλακ ήταν αυτός ο οποίος προσδιόρισε τα πρότυπα λειτουργίας αυτής της χρηματοοικονομικής απάτης και η έρευνα του οδήγησε όχι μόνο στην πρόωρη αναγνώριση ότι η βιομηχανία «savingsandloan» είχε καταληφθεί από εγκληματικές επιχειρήσεις, αλλά και στις μετέπειτα ποινικές διώξεις που οδήγησαν στη φυλακή, στα μέσα της δεκαετίας του '90, μερικές χιλιάδες άτομα που ήταν συνδεδεμένα με την συγκεκριμένη βιομηχανία, συμπεριλαμβανομένων πολλών εμπορικών τραπεζιτών.

Ο τραπεζικός τομέας συνειδητοποίησε ότι το παιχνίδι τελείωσε τον Αύγουστο του 2007. Πολλές τράπεζες και χρηματοοικονομικοί θεσμοί συνειδητοποίησαν όλοι ότι πολλά από τα περιουσιακά στοιχεία που διέθεταν δεν άξιζαν τίποτα, και επομένως δεν μπορούσαν να δανείσουν ο ένας στον άλλον δίχως την ανάληψη του ρίσκου που συνοδεύεται με τον δανεισμό σε αφερέγγυες οντότητες. Και έτσι, η διατραπεζική αγορά δανείων κατέρρευσε. Η κυβερνητική αντίδραση σε αυτή την εξέλιξη έχει αποκαλεστεί το «Πόλσον

Put» (αναφερόμενο στον τότε υπουργού οικονομικών των ΗΠΑ Χένρυ Πόλσον). Ήταν μια προσπάθεια να αναβληθεί η πραγματοποίηση των απωλειών για μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου 2008. Οι Τόμας Φέργκιουσον και Ρόμπερτ Τζόνσον ανέλυσαν όλο αυτό το σκηνικό και την διαδικασία που ακολούθησε σε δύο μακροσκελή άρθρα τους στην *Διεθνή Επιθεώρηση Πολιτικής Οικονομία* [1]. Έδειξαν μέσα από αυτά τα άρθρα ότι ο Πόλσον έψαχνε να βρει τρόπους να αναχρηματοδοτηθούν τα τοξικά στοιχεία και πως τους βρήκε στην ομοσπονδιακή αντιπροσωπεία στέγασης, πείθοντας τους διαμορφωτές της δευτερεύουσας αγοράς υποθηκών Fannie Mae και Freddie Mac να αυξήσουν τις μετοχές τους σε τοξικές τιτλοποιήσεις προσπαθώντας, όπως είπα, να διατηρήσει το παιχνίδι ζωντανό έως μετά τις εκλογές. Αυτό, φυσικά, δεν το πέτυχε, επειδή ήρθε η μεγάλη συντριβή του Σεπτεμβρίου 2008 με την κατάρρευση της Lehman Brothers. Το αποτέλεσμα ήταν μια εξαιρετική προσπάθεια να πειστεί το Κογκρέσο να ψηφίσει το Πρόγραμμα Ανακούφισης των Προβληματικών Περιουσιακών Στοιχείων (TARP) αρχές του Οκτώβρη του 2008, αναγκάζοντας ουσιαστικά την ηγεσία των Δημοκρατικών να επικυρώσει μια ογκώδη προσπάθεια διάσωσης των χρηματοοικονομικών θεσμών που βρισκόταν ήδη σε εξέλιξη κάτω από την κυβέρνηση των Ρεπουμπλικάνων.

Η γενική προσπάθεια διάσωσης του χρηματοοικονομικού τομέα ήταν αποτελεσματική και αρκετά επιτυχημένη. Αρχικά, ακύρωσε την πιθανότητα ενός πανικού που θα μπορούσε να έχει πραγματικά καταστροφικά αποτελέσματα για όλη την οικονομία. Δυστυχώς, όμως, αυτό επιτεύχθηκε εις βάρος της αναδόμησης και της μεταρρύθμισης των θεσμών και των πρακτικών που οδήγησαν στην χρηματοοικονομική κρίση. Αλλά θα ήταν άδικο να μην σημειωθεί επίσης ότι οι μηχανορραφίες που έλαβαν μέρος εκείνο το διάστημα—ιδιαίτερα η εξαιρετική προθυμία του Ρεπουμπλικανικού caucus στη Βουλή των Αντιπροσώπων να δεχθεί κάποιες συμβουλές από την άκρα δεξιά πτέρυγα του κόμματος και να ψηφίσει εναντίον του TARP—είχαν αποφασιστική επίδραση στην έκβαση των προεδρικών εκλογών.

Με την άφιξη της κυβέρνησης Ομπάμα ήρθε μια δεύτερη ευκαιρία για να προωθηθεί μια σοβαρή μεταρρύθμιση του τραπεζικού τομέα. Αλλά φοβάμαι πως χάθηκε και αυτή η ευκαιρία. Η κυβέρνηση Ομπάμα καθοδηγούταν από την ίδια λογική που ακολουθούσε η κυβέρνηση Μπους—δηλαδή, να αποτρέψει τον πανικό και να σώσει τους χρηματοοικονομικούς θεσμούς εις βάρος της επιδίωξης μιας πολιτικής με στόχο την αποτελεσματική αναδόμηση αυτών των θεσμών. Αυτή η τακτική ήταν σκέτη πολιτική καταστροφή διότι οι τράπεζες πολύ γρήγορα συνειδητοποίησαν ότι σώθηκαν και συνέχισαν να ασκούν τις ίδιες πρακτικές. Για παράδειγμα, τα χαλαρά λογιστικά πρότυπα παρέμειναν ως είχαν. Έτσι, οι τράπεζες μπορούσαν να συνεχίσουν να μην εμφανίζουν στους ισολογισμούς όλες τους τις απώλειες. Επιπλέον, είχαν τώρα την δυνατότητα να λειτουργούν επικερδώς δίχως καν την χορήγηση δανείων. Πως; Με το να δανείζονται χρήματα από την κεντρική τράπεζα με σχεδόν ανύπαρκτο κόστος και στη συνέχεια να δανείζουν πίσω στην κυβέρνηση με επιτόκιο της τάξεως του 34%.

Συγχρόνως, οι μεγάλοι θεσμοί για τους οποίους μίλησα νωρίτερα—οι τεράστιοι δημόσιοι-ιδιωτικοί θεσμοί που προκαλούν οικονομικές υποχρεώσεις στην κυβέρνηση—συνεργάστηκαν μέσω της διαδικασίας που οι οικονομολόγοι αναγνωρίζουν ως *δημοσιονομική σταθεροποίηση*, προκαλώντας τεράστια ελλείμματα στον κρατικό προϋπολογισμό—ελλείμματα που ήταν πολύ μεγαλύτερα από όποιες προγενέστερες προβλέψεις για το τι θεωρείτο βιώσιμο. Με τα κρατικά ελλείμματα, δημιουργήθηκαν στη συνέχεια πλεονάσματα στον ιδιωτικό τομέα—ακριβώς δηλαδή με τον τρόπο που είχε προσδιορίσει ο Γκόντλεου. Οι αποταμιεύσεις πήραν κεφάλι από τις επενδύσεις, έτσι ώστε το ποσοστό αποταμίευσης να αυξάνεται παράλληλα με τη αύξηση των κρατικών ελλειμμάτων. Όπως ήδη παρατηρήσαμε, αυτή είναι μια αναγκαία λογιστική σχέση: δημόσια ελλείμματα και ιδιωτικά πλεονάσματα είναι δύο πτυχές του ίδιου φαινομένου που απλά καταγράφονται σε αντίθετες πλευρές του ισολογισμού. Τελικά, αυτός ήταν ο κύριος λόγος για τον οποίο δεν καταλήξαμε με μια Μεγάλη Ύφεση ανάλογη αυτή του '30. Έχουμε έναν πολύ μεγάλο κρατικό τομέα που ενεργοποιήθηκε πολύ γρήγορα για να σταθεροποιήσει την καταστροφική πορεία της χρηματοοικονομικής δραστηριότητας. Υπήρξε επιπλέον ένα πολύ χρήσιμο νομοσχέδιο για τη στήριξη της οικονομίας, ο Νόμος για την Αμερικανική Ανάκαμψη και Επανεπένδυση, ο οποίος, αν και όχι τόσο μεγάλος σε κλίμακα όσο θα επιθυμούσα, σίγουρα συνείσφερε στην παρεμπόδιση της πλήρους κατάρρευσης των πολιτειακών και τοπικών κυβερνήσεων και στην παροχή κατασκευαστικών θέσεων εργασίας στον δημόσιο τομέα.

Συνολικά, λοιπόν, που βρισκόμαστε; Από τη μια μεριά έχουν υπάρξει μερικές επιτυχίες - όπως είπα, τα πράγματα θα μπορούσαν να ήταν πολύ χειρότερα αλλά οι επιτυχίες έχουν σημαδευτεί από τέσσερις σημαντικές αποτυχίες ή περιορισμούς. Η πρώτη αποτυχία είναι στον στεγαστικό τομέα. Μην ξεχνάτε ότι η στέγαση είναι μια πηγή οικονομικού πλούτου γι' αυτό που κάποτε αποτελούσε την αμερικανική μεσαία τάξη. Αυτή η μεσαία τάξη έχει σήμερα εξαφανιστεί κατά ένα μεγάλο ποσοστό. Το equity που χτίστηκε κατά τη διάρκεια πολλών δεκαετιών πάνω στην αξία των κατοικιών είναι σοβαρά εξασθενημένο. Ένα πολύ μεγάλο ποσοστό αυτού του πληθυσμού έχει σήμερα δάνεια από τις υποθήκες των σπιτιών που είναι μεγαλύτερα από την αξία των ίδιων των κατοικιών. Αυτοί που δεν διαθέτουν άλλα περιουσιακά στοιχεία είναι ουσιαστικά οικονομικά χρεοκοπημένοι. Αυτό είναι ένα πρόβλημα που θα επιλυθεί μόνο σε πολύ μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα καθώς οι άνθρωποι εγκαταλείπουν τις ιδιόκτητες κατοικίες τους και μετακομίζουν στο ενοίκιο—αντιστρέφοντας, στην πραγματικότητα, ένα από τα μεγαλύτερα και σημαντικότερα επιτεύγματα στην αμερικανική οικονομική ιστορία του 20ού αιώνα. Είναι μια διαδικασία σε εξέλιξη που θα έχει μακροχρόνιες επιπτώσεις και θα είναι πολύ επίπονη.

Μια δεύτερη πτυχή της οικονομίας που αποτύχαμε έχει να κάνει με εκείνους τους θεσμούς που παρέχουν υπηρεσίες στο κράτος και στην κοινωνία: τριτοβάθμια εκπαίδευση, δημόσια σχολεία, βιβλιοθήκες, πάρκα, αστυνομία και πυροσβεστικές υπηρεσίες είναι όλοι κοινωνικοί θεσμοί που βρίσκονται κάτω από έντονη πίεση ως

συνέπεια της αποτυχίας της ομοσπονδιακής κυβέρνησης να καλύψει πλήρως τα τεράστια κενά που έχουν εμφανιστεί στους δημόσιους προϋπολογισμούς, ιδιαίτερα σε πολιτείες όπου η στεγαστική κρίση είναι εντονότερη, όπως στην Καλιφόρνια και στη Φλόριδα. Το αποτέλεσμα είναι να έχουμε αυτή τη στιγμή τη λειτουργική αποσυναρμολόγηση των σημαντικότερων θεσμών του αμερικανικού κράτους κοινωνικής πρόνοιας. Το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας είναι εδώ και πάρα πολλά χρόνια το καλύτερο δημόσιο πανεπιστήμιο που δημιουργήθηκε ποτέ. Αυτό που συμβαίνει τώρα εκεί ογκώδεις περικοπές στους ετήσιους προϋπολογισμούς που έχουν οδηγήσει σε υψηλότερα δίδακτρα και λιγότερα μαθήματα είναι πολύ λυπητερό. Είναι επαίσχυντο. Και είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πώς θα αντιστραφεί αυτή η κατάσταση.

Η τρίτη πτυχή της οικονομίας που αποτύχαμε είναι ο χρηματοοικονομικός τομέας, ο οποίος έχει εξαντλήσει κάθε απόθεμα εμπιστοσύνης, Πως μπορεί να αποκτήσει ξανά την εμπιστοσύνη των πολιτών; Το πρόβλημα με την εμπιστοσύνη είναι ότι δεν μπορεί να επανακτηθεί αλλά πρέπει να κερδηθεί. Αλλά όταν ο κόσμος συνειδητοποιήσει την έκταση της διαφθοράς και της εγκληματικότητας που επικρατεί στον χρηματοοικονομικό τομέα, η εμπιστοσύνη δεν μπορεί να επανακτηθεί έως ότου γυρίσει ο τροχός της δικαιοσύνης. Κατέθεσα στη Δικαστική Υποεπιτροπή της Γερουσίας για την εγκληματικότητα και τα ναρκωτικά στις 4 Μαΐου. Το θέμα έχει επίσης εξεταστεί και από άλλες υποεπιτροπές της Γερουσίας. Έγινε θέμα στην Εξεταστική Επιτροπή για την Χρηματοοικονομική Κρίση, όπου προέδρευσε ο Φιλ Αγγελίδης. Μελετήθηκε από το Υπουργείο Δικαιοσύνης. Το έθεσε ως θέμα η δημοκρατική βουλευτίνα από το Οχάιο Marcy Kaptur, η οποία προώθησε νομοσχέδιο για την χρησιμοποίηση χιλίων επιπλέον πρακτόρων του FBI για την διερεύνηση του εγκλήματος του «λευκού κολάρου». Μια διαδικασία, όταν ξεκινήσει, πρέπει να ολοκληρωθεί, ειδάλλως η εμπιστοσύνη δεν θα αποκατασταθεί. Εάν εκτροχιαστεί, τότε οι συνέπειες θα είναι κατά προσέγγιση ίδιες με τις συνέπειες που θα υπάρξουν για τις αερογραμμές εάν πάψουμε να έχουμε έλεγχο της εναέριας κυκλοφορίας: κανείς δεν θα χρησιμοποιεί αυτούς τους θεσμούς. Αυτή είναι η πρόκληση λοιπόν που πρέπει άμεσα να αντιμετωπίσουμε.

Η τέταρτη πτυχή όπου δεν έχουμε πετύχει είναι στο διεθνές επίπεδο. Δεν έχει γίνει αρκετά κατανοητή η σύνδεση που υπάρχει της κρίσης στις ΗΠΑ, η οποία κορυφώθηκε το 2008, και της ευρωπαϊκής κρίσης που κορυφώνεται τώρα. Είναι συνηθισμένο να αντιμετωπίζονται τα γεγονότα στην Ευρώπη σαν μια κρίση στην Ελλάδα, μια κατάσταση που σχετίζεται με την ασωτία της ελληνικής κυβέρνησης. Θεωρώ ότι αυτή είναι μια βαθιά λανθασμένη αφήγηση, πολύ παρόμοια με αυτήν που κατηγορεί τις τοπικές κυβερνήσεις για την κρίση των αμερικανικών πολιτειών. Ας αναρωτηθούμε πότε άρχισαν να αποκλίνουν τα spreads στα ελληνικά κρατικά ομόλογα από εκείνα των γερμανικών κρατικών ομολόγων. Η απάντηση είναι Σεπτέμβρης-Οκτώβρης 2008 ή λίγο μετά, και η απόκλιση τους συνεχίζεται από τότε.

Γιατί συνέβη αυτό; Θεωρώ ότι η απάντηση δεν έχει σχέση προφανώς να κάνει με την

Ελλάδα αλλά με τη Νέα Υόρκη και την Ουάσιγκτον, με την κρίση στις Ηνωμένες Πολιτείες και μια γενικευμένη πτήση προς την ασφάλεια, μακριά από τίποτα θα μπορούσε να θεωρηθεί προβληματικό—μια μετακίνηση που οδηγεί τελικά σε ένα πολιτικό παιχνίδι μεταξύ ομολογιακών αγορών και των ισχυρότερων πολιτικών οντοτήτων (δηλαδή, την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα). Και το παιχνίδι έχει να κάνει με το εάν αυτές οι οντότητες θα ανακουφίσουν τους μεγάλους χρηματοοικονομικούς θεσμούς από τις απώλειες που συνδέονται με την αποτυχία των οφειλετών να αναχρηματοδοτήσουν τα χρέη τους. Αυτό το παιχνίδι είναι σε στάδιο επίλυσης, και θεωρώ πως ο μόνος τρόπος που μπορεί να επιλυθεί είναι με τη συνθηκολόγηση των αρχών και τον εξευρωπαϊσμό των μεσογειακών χρεών.

Αυτό κάνει την Ευρώπη να μοιάζει αρκετά με την κατάσταση που έχουμε στις ΗΠΑ, μια κατάσταση όπου οι τράπεζες διασώθηκαν, αλλά όχι οι οικονομίες, και το κόστος γι αυτό καταβάλλεται από ανηλεείς γύρους δημοσιονομικής λιτότητας. Αυτή την εξέλιξη μπορούμε να την δούμε σύντομα και στο ομοσπονδιακό επίπεδο στις Ηνωμένες Πολιτείες, και έτσι να οδηγηθούμε σε μια κατάσταση ύφεσης και στις δύο ηπείρους, με τους δημόσιους και ιδιωτικούς τομείς σε ισορροπία, επειδή δεν υπάρχει τίποτα στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας που θα αναλάβει τις απώλειες που θα υφίσταται ο δημόσιος τομέας. Αυτό εγείρει, κατά την άποψή μου, ένα πολύ σοβαρό ερώτημα: για να πάμε μπροστά, είναι δυνατόν να διαμορφώσουμε έναν κόσμο όπου έχουμε εξαιρετικά ισχυρές ιδιωτικές χρηματοοικονομικές αγορές, εξοπλισμένες με αυτό που ο Γουόρεν Μπάφετ αποκάλεσε «χρηματοοικονομικά όπλα μαζικής καταστροφής» τα οποία υπερβαίνουν κατά πολύ σε αξία τα περιουσιακά στοιχεία τα οποία έχουν ασφαλίσει και να εξουσιάζουν συνεπώς τις αγορές; Είναι δυνατόν να διατηρήσουμε αγορές στις οποίες αυτά τα εργαλεία καθορίζουν την τιμή κάθε ομολόγου που εκδίδεται από κάθε δημόσια αρχή εκτός, ίσως, από την ίδια την κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών; Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, πως θα είναι δυνατόν να επανεγκαθιδρυθεί μακροπρόθεσμος εταιρικός δανεισμός για επιχειρηματικούς λόγους ή μακροπρόθεσμος κυβερνητικός δανεισμός για κεφαλαιακές βελτιώσεις και βελτίωση της ποιότητας ζωής; Και εάν αυτό δεν είναι δυνατόν, τι εναλλακτικούς θεσμούς έχουμε να προτείνουμε;

Το περασμένο καλοκαίρι παρευρέθηκα σε μια πολύ ενδιαφέρουσα διάσκεψη στην Ουμβρία, την χορήγηση της οποίας είχε αναλάβει η Ρωσική Ακαδημία των Επιστημών και με τον Μιχαήλ Γκορμπασόφ να προεδρεύει της διάσκεψης. Ήταν μια μικρή διάσκεψη, 1315 ατόμων. Ήμουν ο μόνος Αμερικανός και μίλησα κατά τη εναρκτήρια τελετή της διάσκεψης. Είπα, «Κύριε Πρόεδρε, όταν επιστρέψει ο Όμηρος για να γράψει την ιστορία αυτής της εποχής, θα πει αναμφίβολα ότι οι Ρώσοι μαθηματικοί που έφυγαν από τη Ρωσία το 1991 και εμφανίστηκαν μπροστά από τις πύλες της Γουόλ Στρητ με τα δώρα της ποσοτικής διαχείρισης κινδύνων έγιναν δεκτοί με μεγάλη χαρά. Σε 20 χρόνια είχαν ολοκληρώσει τη δουλειά τους και είχαν πετύχει να καταστρέψουν την Γουόλ Στρητ. Αυτή ήταν η μεγαλύτερη επιχείρηση Δούρειου Ίππου από την εποχή της Τροίας. Έτσι, ο Όμηρος θα γράψει αναμφισβήτητα, Κύριε Πρόεδρε, ότι ήσασταν υπεύθυνος όχι μόνο για

τη πτώση του Σοβιετικού Κομμουνισμού αλλά και για την πτώση το χρηματιστικού καπιταλισμού». Η αντίδραση του Γκορμπατσόφ ήταν: «Έχω κατηγορηθεί για χειρότερα πράγματα».

Θα πρέπει να αναρωτηθούμε εάν ο Μαρξ, ο Λένιν και η Λούξεμπουργκ θα είναι αυτοί που θα γελάσουν τελευταίοι. Εγώ πάντως θα προτιμούσα να γελάσουν τελευταίοι ο Τζον Μέυναρντ Κέυνς, ο Γουιν Γκόντλεϋ και ο Χάιμαν Μίνσκι. Αλλά για να γίνει αυτό, θα πρέπει σε αυτή τη φάση να δουλέψουμε σκληρά και να αλλάξουμε όχι μόνο τη σκέψη μας αλλά και τις πολιτικές μας. Το λενω αυτό επειδή θεωρώ ότι η στιγμή που θα αποφασιστεί το ποιος θα γελάσει τελευταίος δεν απέχει πολύ μακριά.

Σημείωση

1. Δείτε Thomas Ferguson and Robert Johnson, “Too Big to Bail: The ‘Paulson Put,’ Presidential Politics, and the Global Financial Meltdown. Part I: From Shadow Financial System to Shadow Bailout,” *International Journal of Political Economy* 38, no. 1 (Spring 2009): 3–34; and “Too Big to Bail: The ‘Paulson Put,’ Presidential Politics, and the Global Financial Meltdown. Part II: Fatal Reversal—Single Payer and Back,” *International Journal of Political Economy* 38, no. 2 (Summer 2009): 5–45.